

JAKOB HURDA RAHVALUULEALANE TEGEVUS ESIMESEL PERIOODIL 1860—1871

Eduard Laugaste

Kui J.Hurt suulise traditsiooni kirjapanijana rahva ette astus, oli tal koolide astmed kõik seljataga ja temast oli saanud üliõpilane. See toimus 1860.a. suvel tema sünnikodus.

Lapsepõlistest kokkupuudetest rahvaluulega oli enamik juba ununenud, üksnes laulukõla veel kõrvus, nagu ta ise mainib. Ja külalastega koos jõukohasel tööil, ei teadnud ta, et tegemist on hoopis erisuguse objektiga. Või vanu jutte kuulates ja ise jutustades Põlva kihelkonnakooli magamistoas. Et on olemas laulmiseks ja jutustamiseks määratud kunstilooming — rahvaluule, folkloor. Seda oligi vaja koolipingis kuulda. Ja et sellel on oma kindel sisu ja vorm, et nad grupeeruvad liikideks ja žanrideks, et on olemas laulu- ja proosažanrid.

Kreiskooli ja gümnaasiumi õpiaastad Tartus viisid poisi eemale loomulikust algallikast, nagu see oli loomatoidu kogumisel, marjul või kihelkonnakooli õpilaste magamistoas, juhtisid aga omakorda rahvaluule olemuse juurde teoorias ja praktikas. Tutvumine Herderi, Arnim-Bretano, Grimmide, Gananderi, Rosenplāneri, Neusi ja veel teistegi autorite rahvaluuleteoste või teoreetilise kirjandusega õpetas oma objektile liginema sügavuti. Nüüd ei piirdutud enam üksnes tekstiga, vaid leiti neis ka mõtet. Endastmõista jäi tema tähelepanu peatuma ka Faehlmanni ja Kreutzwaldi eestikeelsetele töödele. See kõik avardas noormehe vaatevälja, õpetas rahvaluulet selle olemuses tõeliselt tundma, õpetas nägema loomingu taga elavat inimest. Noore Hurda mõtted kinnistusid selle ümber. Ja saanud elamused olid tugevad, olid saanud osaks temast endast.

Noormees ise pidi olema vaimselt küllalt arenenud, et hankida endale “Kalevipoja” vastilmunud esimene vihik ja saada selle lugemisel erakordselt tugevaid elamusi. See tähendas juba tõuget uutele radadele. Kust “Kalevipoja” ained on saadud ja kas neid praegugi veel võib leida. Ta hakkas endamisi arutlema, kuidas rahvasuust välja meelitada seal veel peidus olevaid laule ja jutte. Ta luges laule küll “Kalevipojast”, aga laule ja jutte oli ta kuulnud ka koduküla lastelt või mujaltki. Jutud ongi esimesed, mis Hurda vahendusel trükist tulevad. Ja mõtted ei andnud rahu. Kuidas kõik see vaim-

ne rikkus inimeste praktikas saajandite vältel oli vormi saanud ja ikka elanud ning mis see nende omanikele tähendas, miks see nii visalt läbi aegade püsis. Aga nüüd kippus ununema. See tuli pääs- ta kadumisest, tuua valguse kätte. Mineviku mälestusi pani ju ka Kreutzwald "Kalmukünkast kerkimine, / Udu-aurust paisumaie, / Hämarikust ärkamaie" ("Kalevipoeg". Sissejuhatus, värsid 3-5).

Mida Hurt ise veel mäletab rahvaluule kasutamisest tema ko- dukihelkonnas Põlvas, see selgub "Vana Kandle" esimese köite al- guslehekülgedelt /1/.

Põlva kirikumõisas ei kardetud regilaule laulda, leelutada. Ki- helkonna tollaegne pastor Johann Georg Schwartz (senior) ei ta- kistanud sellist laulu laulmist, vastupidi, ta rõõmustas, kui inimesed töö juures olid rõõmsad ja lõbusalt leelutasid. Seda olevat küll hernhuutlased talle pahakse pannud.

Johann Georg Schwartz (1793-1874) oli pastor ja koolikirjanik, sündis Riias, sai teoloogilise kõrghariduse Tartus, töötas algul ko- duõpetajana, muuseas ka Väandras, 1820. aastast Põlva abiõpetaja, 1838 kuni surmani ordineeritud õpetaja, 1859. aastast Õpetatud Eesti Seltsi liige. Temalt ilmus kaheksas andes "Koli-ramat" (1852- 1861), mille esimene anne oli "Esimenne Jaggo. Lühhikenne õppetud õigest kirjutamisest". Tema vana kirjaviisi kasutamine on Kreutz- waldi sagedane rünnakuobjekt.

Mis oleks olnud arusaadavam, kui võtta pliiaats ja otsida üles need lauljad endale ettelaulmiseks. Aga Hurt pidas seda siiski eba- sündsaks. Kirjutagu teised.

Kahjuks ei kasutatud ega ammendatud seda lauluallikat. Mit- mesugustel põhjustel ei esinenud Hurtki seal kogujana. Varasemad lauljad on kas surnud või vaikivad, noortel on juba hoopis teine repertuaar. Nõnda arvati. Aga vaikivad vanad ju mäletasid veel, mida nad oma noor-eas olid laulnud. Mihkel Härms, Hurda õemees, kirjutas Vana-Koiola vallast Vanakülüst laule eidelt, kes pärines Rāpinast. Johann ja Joosep Hurt tegid koos lauluekspeeditsoone. Joosep kirjutab: "Ma kirjutasin Põlvas laule 1872, 1873, 1874, algul üksi või koos oma venna Peetriga, hiljem Johaniga." Saadud on väärtuslik kogu. Kõige esimesed laulud on kirja pandud Mammaste külas ühelt leselt, Helo Loksilt. Laule saadi ka ühelt mehelt Märt Kohalt ja tema naiselt Kadriilt /2/. Oli siis ka laulutundjaid mehi.

Möte selle ainega seoses ei vajanud Hurdal unne ega lasknud end hävitada. Vaesusest ilmunud noor Jakob, kes ainuüksi oma andekuse tõttu esile kerkis, pidi mõtlema tulevikule. Millest elatuda? Millist kutseala valida? Mida üldse tegema hakata? Millised pidurid takistavad elukutse valikut? Mida ütleb kodu? Ja mis saab arm- saks saanud lauludest ja juttudest, mis on Jakobile hakanud endast juba palju rääkima. Kahestumine näis paratamatu: ette dikteeritud elukutse ja vaba harrastus rööbiti. Talle oli juba selgeks saanud, et

keeleteadus ei anna veel elatist. Folkloristika kui distsipliin eksisteerib, pole aga folkloristi elukutset. Seda ainet loodeti omandada muu töö kõrvalt. Ei toinud folkloristika Faehlmanni ega ka Kreutzwaldi. ometi on nad ka folkloristid. Jakob ja Wilhelm Grimm olid vaid poolpooliti selle sees. Mõte lauludest jäi Jakobis raudselt püsima. Kodu meie rahvaluuleainestik oli kõigepealt vahend rahva elu karakteriseerimiseks nii kaugest minevikust, kui vähegi valguskiiri ulatub. Kindlasti paganusaega, nagu Hurt mainibki. Suuline looming on hea abivahend "sündinud asjade" (ajaloofaktid) mõistatamiseks. Ja siis ei lase ta ka nooruselamust endast eemale peletada. Teda veetleb eelkõige laulude sisu, elamuste andja.

Lauldavate laulude kirjapanemine tundus Hurdale endastmõista vajalik. Kui ta 1860. a. suvel viibis sünnikodus vanemaid abistamas, kerkiski mõte — proovida paberile panna mõni regilaul. Jakobit toetas õde Eeva, kes oli ikka Jakobi esimene abiline. Lisandusid mõned sugulased, hõimlased ja üks hea lähituttav. Aastad läksid ja paberile sügenes nii palju tekste, et neist sai "Vana Kandle" Põlva köide.

Alustanud regilaulude üleskirjutamist 1860. a., kandis Hurt saadud laulud 1865. a. Hellenurmes vihikusse, varustades tekstid ühtlasi memoreeritud andmetega. Ümberkirjutamine jäädvustamise eesmärgil toimus niisiis hiljem. Üleskirjutusi on teinud ka õde Eeva, kes laulud on kuulnud Mammastest. Osa laule on R. Kaldalt Kaarmalt. Kaarma laulude päritolu kohta kirjutab V. Mälk, et paar laulu on Kallas saanud "Der Verein zur Kunde Oesel's in Arensburg" arhiivist. Ka see selts tegeles rahvaluule kogumisega, valis Hurda oma korrespondentliikmeks /3/.

Hurda kogutud materjale on veel: kombeid (12.I 1866 — H, R 2, 63-74), usundit (15.I 1866 — H, R 2, 1-49), kohamuistendeid (21.I 1866 — H II 45, 121-137). Rahvaluule keele kohta vt. Sb GEG 1870, lk. 31 jj.

Hurda järgi on uuemad (riimilised rahvalaulud) pamfletid. Juba varakult tekkinud Hurdal uute laulude kohta eitav suhtumine. (See pole vanavara.)

Jätkus peamurdmist, kuidas rahvasuust sedalaadi peitvara lagedale tuua, s.o. üles kirjutada ja rahvale trükkis tagasi anda.

Kooliskäimise otsene mõju seisis veel selles, et kreiskooli inspektor C. Oetteli raamatariiuil leidis mõningaid raamatuid, näit. Neusi kolmeköiteline antoloogia ja küll vist muudki, võimaldas asju selgitada ega jätnud siis ka mõju avaldamata ise algallikate juurde pääsu otsida.

Vähemalt üks teos, nimelt Herderi "Stimmen der Völker in Liedern" oli koguni gümnaasiumi õppeprogrammis. Ja kui gümnaasiumis õppides Hurt oleks seisnud rahvaluuleküsimumustest eemal, poleks osanud ta vist ka "Kalevipoja" ilmumist jälgida.

Jälginud Hurda kujunemist koolides, nii palju kui see üldse võrdlemisi väheste andmete puhul on võimalik, tuleb siiski tunnista da ootuspäraseks järsk siirdumine materjalide isikliku kirjapanemise poole. See kujunebki aasta 1860. suvel oma kodus ning teeb seal oma kirjapanekuid nii, nagu tema seda ette kujutab. Kusagilt õppida seda ju polnud. Aga muinasjutudest ja muistenditest valikut teha polnud võimatu. 1861. ja 1862. a. esines Hurt rahvausundiliste ettekannete-ga Õpetatud Eesti Seltsis, millest siis kujunes 1863. aastal ka ÕES-i 25. sünnipäeva brošüür "Beiträge zur Kenntniss estnischer Sagen und Ueberlieferungen." (Aus dem Kirchspiel Pölwe.) Von J. Hurt, stud. thol. — Schriften der gelehrten estnischen Gesellschaft Nr. 2. Dorpat 1863. Materjal otustatakse avaldada Seltsi toimetustes /4/. Sellest tuligi iseseisev raamatukene.

Laulude üleskirjutamise kohta annab Hurt ise ligemad andmed VK I (1886) eesti ja saksakeelsesises saatesõnades /5/.

See teaduslik laulukogu on koostatud Põlva kihelkonnast kogutud lauludest ajal, millal süstemaatilist kogumist veel polnud toimunud ja Hurt ise tegutses koos oma viie abilisega. Kuue aktiivse inimese koostoimel oli kõide saadud. On seega siis kihelkondlik grupiväljaanne, mis erineb kardinaalselt alates VK III köitest.

"Vana Kandle" avaldamise eesmärgi formuleerib Hurt ise: "Vana Kannel" on kõige päält uurijatele kirja pandud. /—/ Mis Vana Kandle üleüldse ja praeguste Põlva laulude kohta iseäranis veel võiks ütelda, seda arvan enam uurijate kui liht lugejate asjaks. Sellepärast olen kõik aliemad arutused Saksakeele eeskõne sisse pannud, et ka võõrkeelised uurijad neist osa võiksid võtta. Lugegu siis suguvennad säält, mis ma sündsaks arvasin paberile panna" /6/.

Oma laulud on Jakob Hurt osalt kui vanem Üliõpilane ja kandidaat aastatel 1860-1866, osalt Tartu gümnaasiumi õpetajana 1868-1872 kirjast jäänud. Õde ja õenues 1870. aasta paiku, Johan ja Joosep Hurt 1872-1874, Peeter Väiso 1877.

Esimesed laulud kirjutas Hurt oma õelt Eevalt, kes neid oli Himmaste külas kuulnud ja õppinud. Teine allikas oli noor neiu Liisa Koodra Peri vallast, siis lesknaine Helo Loks Mammaste külast Vana-Koiola vallast ja tema tütar Ann, kes läks mehele Põlva kirikuvallast ja seal oma mehe järgi Kügra Anneks kutsuti. Edasi andsid tekste Märt ja tema naine Kadri Kaha Põlva kirikuvallast, samuti Pärineb kirikuvallast Prikeli Liis.

Kõigi kogujate andmete allikaid ei suudetud kindlaks teha.

Hurt on paigutanud Põlva materjalid kolme käsikirja:

1. Vanad Eesti rahvalaulud Põlva kihelkonnast Võrumaalt, korjanud Joosep Hurt, Johan Hurt ja Eeva Hurt 1865-1875 --- 156 laulu. Poogen on kaheks murtud.

2. Vanad Eesti rahvalaulud Põlva kihelkonnast Võrumaalt, korjanud Jakob Hurt aasta 1860 ja 1872 vahe pääl. 68 laulu. Poogen

on neljaks murtud.

Vanad Eesti rahvalaulud Põlva kihelkonnast Võrumaalt, üles kirjutanud Peeter Väinso aastal 1877. 24 laulu, kus aga mõnes numbris on mitu laulu ühte pandud. Poogen on neljaks murtud.

“Kõik need laulukimbud olen mina üleüldise nime alla “Põlva laulud” I, II, III pannud. Eelmiste lisaks on veel neljas, Mihkel Härmsi laulud. Need seisavad kindla mapi sees, sest nad osast mustud lehtede pääle, osalt täite poognate pääle on kirjutatud, mis eunast häste punnda ei annud.”

Järgneb lühike keelemurde tutvustamine, mis Põhja-Eesti lugejale on eriti vajalik.

Kui “Vana Kannel” I eessõna ei lõpeks üleskutsega laulude üleskirjutamiseks, poleks see Hurda kirjutatud.

VK I saksakeelses eessõnas teeb Hurt kokkuvõtte Põlva korrespondentidest:

Jakob Hurda kogus on	47 laulu	760 värssi
Eeva Hurt	15	365
Johan Hurt	38	1066
Joosep Hurt	62	2206
Mihkel Härms	14	504
Peeter Väinso	29	916
	205	5811

Nii lõpeb Hurda kogumistöo algus, mis baseerus lähedaste tuttavate kaasatõmbamisel, tööle, mis polnud tulemusteta, andis kogemusi ja pakkus ideid kaastööliste võrgu loomiseks. Vaheastmeks sai Eesti Kirjameste Seltsi abil tehtav töö. Mis aga tulemusi aitas oluliselt ette valmistada ja populariseerida ideid, olid muidugi ülekutsed ja koosolekute kirjeldused.

VIITED

1. J.Hurt, Vana Kannel I. Tartu 1886, lk. VI-VII, XXI-XXII.
2. Sealsamas.
3. V.Mälk, Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus. Tallinn 1963, lk. 53.
4. Monatssitzung d. GEG zu Dorpat 5.XII. – “Das Inland” 1862, v. 854. “Das Inland” 1863 v. 32.
5. J.Hurt, Vana Kannel I. Tartu 1886, lk. V-VII, XX-XXII.
6. Sealsamas, lk. VII.